

בעניין פרוזבול לרווקים ורווקות

רווק ורווקה הסמוכים על שולחן אביהם, האם צריכים יש לדון האם צריכים לעשות פרוזבול, וכן האם אשה נשואה צריכה לעשות פרוזבול. ושורש הנדון האם הממון שבידם שייך להם. והדינים הם כדלהלן -

א. בחורים שיש להם כסף משלהם והלוו את כספם לאחרים, צריכים לעשות פרוזבול¹.

ב. רווק ורווקה שיש להם חשבון בנק משלהם שיש בו כסף², או שקיבלו כסף מהוריהם והלוו את כספם לאחרים, צריכים לעשות פרוזבול³.

ג. כמו כן בחור שמקבל מלגה משיבת בין הזמנים, או על מבחנים וכד', ומלוו את הכסף לאחרים - צריך לעשות פרוזבול⁴.

ד. בחור או בחורה שיש להם כסף שהרוויחו מעבודה שעבדו, והלווה לאחרים, צריכים לעשות פרוזבול⁵.

ה. אשה גרושה או אלמנה, ושאר רווקות שאינן סמוכות על שולחן הוריהם, צריכות לעשות פרוזבול⁶.

הקדמה לענין פרוזבול באשה נשואה

ו. יש לדון האם נשים מצוות על שמיטת כספים, והנה במצות שמיטת כספים יש איסור לאו של "לא יגוש את רעהו" כלומר שאסור לתבוע את חובו, ויש חיוב עשה "שמוט כל משה ידו" והוא הפקעת החוב [עין רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פ"ט ה"א]. והנה על הלאו ד"לא יגוש" ודאי נשים מזהירות, דנשים מזהירות כאנשים על כל הלאוין שבתורה [עי' מסכת קידושין דף לה ע"א], אולם לגבי מצות עשה של "שמוט", יש לדון האם זה נחשב מצות עשה שהזמן גרמא שנשים פטורות, או שאינו נחשב מצות עשה שהזמן גרמא. ויש להוכיח מהא דמצינו בגמ' בגיטין (דף יח ע"א) ובכתובות (דף נה ע"א) שאין כתובת אשה נשמטת. ומשמע שדוקא בכתובה אין צורך בפרוזבול, אבל בשאר חובות צריכה לעשות פרוזבול. ובספר החינוך (מצוה תעז) מבואר שאף נשים מצוות במצוה זו, וכן כתב המהריק"ש בספר ערך לחם (חו"מ סי' סז). והטעם שלא נחשב מצות עשה שהזמן גרמא, יש לומר לפי שחובות של

לו קרקע בזמן כתיבת הפרוזבול. וצריך ליישב, דעיקר תקנת הפרוזבול הוא על "הלואה מצויה", וכיון שבשעה שכותבים את הפרוזבול יש ללווה קרקע והחוב מצוי, לא פלוג רבנן ואפשר לכתוב פרוזבול.

א. אין כותבין פרוזבול אלא אם יש ללווה קרקע.

ב. צריך שיהיה הקרקע ללווה גם בשעת כתיבת הפרוזבול, וגם בסוף שנת השמיטה.

ג. אף אם הקרקע בשותפות עם אחר די בזה.

ד. אף אם הקרקע מושכרת לו ואינו בבעלותו, ואפילו רק שאולה לו - די בזה.

ה. מי שיש לו חדר בבית מלון, נחשב שיש לו קרקע בשכירות.

ו. כשאשה לוותה אף אם הקרקע שייכת רק לבעלה מועיל הפרוזבול.

ז. וכן כשהאיש לווה אף אם הקרקע היא רק של אשתו, אם זכאי להשתמש בה, מועיל הפרוזבול.

ח. בן הסמוך על שולחן אביו יש להסתפק אם נחשב שיש לו קרקע, ואם אביו ישאיל לו את מקום מיטתו די בכך.

ט. בחור ישיבה שיש לו חדר לשינה, יש להסתפק אם נחשב שיש לו קרקע, ואם ראש הישיבה ישאיל מקום לבחור - די בכך.

י. אם אין קרקע ללווה אבל יש קרקע לערב, בין ערב רגיל ובין ערב קבלן, מועיל הפרוזבול.

יא. אם אין קרקע ללווה אבל יש קרקע לאדם אחר שחייב ללווה, או לערב של החייב ללווה, מועיל הפרוזבול.

יב. אם אין ללווה קרקע והמלווה רוצה לכתוב פרוזבול, צריך המלווה או אדם אחר להקנות ללווה קרקע כל שהוא או שיעור ארבע אמות. דרך ההקנאה היא על ידי שאחד הדיינים או אחר יתן למלווה סודר, והמלווה יגביה את הסודר, ובזה יקנה ללווה את הקרקע.

הראשונים האם הכסף שייך לאביהם, או שייך להם. יש מן הראשונים שסברו שהכסף שייך לאביהם - עי' תוס' ב"ק (פז ע"ב ד"ה וקתני), ושו"ת הרשב"א המיוחסות להרמב"ן (סי' קה) דסברי ששייך לאב, ועי' שו"ת ר' בצלאל אשכנזי (סי' לה) ושו"ת שבות יעקב (ח"א סי' קה) וציין זאת בהגהות רעק"א (חו"מ סי' רע) ומובא בעין הגיליון שם [מהדורת טלמן]. אולם יש מן הראשונים שסברו שמעשה ידיהם לעצמם - עי' ריטב"א ב"מ (צב ע"ב) ובשו"ת ר' בצלאל אשכנזי הנ"ל ובשו"ת שבות יעקב הנ"ל. ולפי הראשונים שסברו שמעשה ידיהם לעצמם, אם יש להם כסף מהעבודה שמופקד בבנק, או שהלוו לאחרים, צריכים לעשות פרוזבול.

⁶ לפי המבואר לעיל בהקדמה, שנשים צריכות לעשות פרוזבול.

¹ פשוט. כל דין זה הוא דוקא אם הממון שייך להם, אולם אם קיבלו רשות להלוות כסף של אביהם, אינן צריכים לעשות פרוזבול אלא אביהם, משום שאין זה ממון שלהם.

² כסף המופקד בחשבון בנק נחשב כהלואה לבנק.

³ בחור או בחורה שקבלו מתנה מאנשים, או מההורים, לפי הרבה ראשונים במסכת ב"מ (יב) זה שייך לבחור או הבחורה, וכן פסק להלכה הרמ"א (חו"מ סי' רע ס"ב) ואם כן, צריכים לעשות פרוזבול כשהכסף הזה נמצא בבנק. [ולענין כסף שקיבלו מעבודה ראה להלן סעיף ד'].

⁴ כנ"ל.

⁵ בחור או בחורה שאינם סמוכים על שולחן אביהם, אזי הכסף שהם מקבלים תמורת המלאכה שייך להם, אך אם הם סמוכים על שולחן אביהם, נחלקו בזה

שנת השביעית אסור לתובעם לעולם. [ועי' במנחת חינוך (מצוה פד) מה שכתב בזה. ועי' שו"ת בנין שלמה [חו"מ סי' א] מה שדן בזה].

ז. והנה בממון של אשה נשואה ישנם כמה אופנים, [א]. יש אופן שהגוף והפירות של הבעל. כגון מציאת האשה ומעשה ידיה שייך לבעלה לגמרי, והגוף והפירות שלו. [ב]. יש אופן שהגוף שייך לאשה והפירות של הבעל והוא נקרא "נכסי מלוג" כגון שקיבלה מתנה מאחרים. ואף אם קיבלה בתנאי שאין לבעלה רשות בה הפירות של בעלה. או כסף שיש לה קודם שנישאה, או שירשה נכסים, כל זה בגדר "נכסי מלוג" שהגוף שלה והמון של הבעל. ובמעשה ידיה, ישנם אופנים שלפי חלק מהפוסקים דינם כ"נכסי מלוג" שהגוף שלה והפירות של בעלה וכפי שיבואר להלן. וחילוק בין הגוף לפירות שייך הן בקרקע והן בממון. בקרקע, גוף הקרקע שייך לאשה, והבעל מקבל את פירות הקרקע, כגון את שכירות הקרקע. ובממון, הממון שייך לה, והפירות שייך לבעל כגון שהממון מושקע בעסקא, הרווחים של הבעל, או כגון שהלותה את הממון בריבית לגוים, הריבית שייך לבעל משום שזה נחשב פירות. [ג]. יש אופן שהגוף והפירות של האשה, כגון בעל שנתן מתנה לאשתו, או שקיבלה מתנה מאחרים על מנת שתעשי מה שתצרי בלא רשות הבעל. וגם במעשה ידיה ישנם אופנים שלפי חלק מהפוסקים הגוף והפירות שלה וכפי שיבואר להלן.

ח. והנה המהריק"ש (שם) כתב להסתפק באשה נשואה שחייבים לה חובות שהם בגדר "נכסי מלוג", האם מועיל פרוזבול שמסר בעלה כיון שידו כידה, או שמא כיון שצריך הרשאה ממנה לגבות את החוב אינו נחשב של בעלה והפרוזבול של הבעל אינו מועיל לאשה, וכ"ש לפי מה דקי"ל "קנין פירות לאו כקנין הגוף דמי", כלומר שאף שלבעל יש קנין פירות ב"נכסי מלוג" מ"מ אינו נחשב מחמת כן כשלו, דקנין פירות אינו כקנין הגוף, וממילא לא מועיל הפרוזבול של הבעל עבור האשה, עכ"ד.

ט. ומבואר בדברי המהריק"ש, דבחובות שהבעל צריך הרשאה מאשתו כדי לגבות את החוב, אינו נכלל בפרוזבול של הבעל. ויש לעיין באיזה אופן כתב המהריק"ש שהבעל צריך הרשאה מאשתו בנכסי מלוג, דעיין באבה"ז (סי' פה ס"ד) שבנכסי מלוג שהפירות שלו אין צריך הרשאה מאשתו. אמנם עיי"ש (סי' פג ובבית שמואל סק"ה) דמבואר שאם המעות עדין לא באו ליד, צריך הבעל

הרשאה כדי לגבות אותם, ועל אופן זה כתב המהריק"ש דלא מועיל הפרוזבול של הבעל לאשה.

י. ולפי זה נמצא שב"נכסי מלוג" יש אופן שהפרוזבול של הבעל מועיל ויש אופן שאינו מועיל, דאם האשה כבר קיבלה את הממון והבעל אינו צריך הרשאה ממנה, מועיל הפרוזבול שלו עבורה, אולם אולם אם האשה עדיין לא קיבלה את הממון והבעל צריך הרשאה ממנה, לא מועיל הפרוזבול שלו עבורה.

יא. ולפי זה, בכל הפקדה שהפקידו עבור האשה בבנק ולא הגיע הכסף לידיה [אף בדברים שדינם כנכסי מלוג] כיון שהבעל צריך הרשאה מהאשה, לא יועיל פרוזבול הבעל עבורה. אמנם אם קיבלה כסף והפקידה את זה בחשבון הבנק, כיון שהבעל כבר זכה בפירות, אינו צריך הרשאה והפרוזבול שלו מועיל עבורה.

יב. ויש אפשרות שהאשה תעשה את בעלה שליח שמתי שהוא עושה פרוזבול יעשה גם בשבילה. אמנם יש לדון האם מהני עשיית פרוזבול ע"י שליח, ובמהריק"ש (שם) כתב שא"א לעשות פרוזבול ע"י שליח, כיון שמילי לא ממסרן לשליח [עיין מסכת גיטין דף כט ע"ב], עכ"ד. ובברכי יוסף (או"ח סי' תלד) כתב שהמהריק"ש בשיטת המהרי"ט (ח"א סי' קכז) שאין אדם יכול לעשות שליח להקדיש נכסיו, כיון שמילי לא ממסרן לשליח, והביא הברכי יוסף שהאחרונים חלקו על זה וסברו דמה דמצינו דמילי לא ממסרן לשליח הוא רק שאין שליח יכול לעשות שליח, אבל אפשר למנות שליח למילי. ועיין בחידושי רעק"א (מסכת גיטין לב ע"א) מה שכתב בזה, וכן בנו"ב (מהדו"ת יו"ד קמז) ומחנ"א (הל' שלוחין סי' ז).

יג. ולגבי אשה ובחורים שבהרבה מהמקרים נחלקו הפוסקים ויש ספקות האם הם צריכים לעשות פרוזבול, יש לסמוך לעשות את הפרוזבול על ידי שליח.

יד. אשה נשואה אם אין לה כסף משלה, אין צריכה לעשות פרוזבול.⁷

טו. אשה נשואה שיש לה חשבון בנק נפרד צריכה לעשות פרוזבול, ואין מועיל לה הפרוזבול של בעלה.⁸

טז. אשה נשואה שעובדת בעבודות שפחות מצוי שנסים עובדות בהם, יש להחמיר שתעשה פרוזבול אם כספי

שיתבאר להלן סעיף טו, אך אם אין לאשה שום כסף משלה, אין צריכה לעשות פרוזבול, ופשוט.
⁸ כיון שיש לה חשבון בנק נפרד בהסכמת הבעל, בדרך כלל בסתמא הכספים שם שייכים לאשה, ולכן צריכה לעשות פרוזבול.

⁷ פשוט, דכיון שאין לה כספים משלה, כגון כספים מלפני שהתחתנה, שדינם כנכסי מלוג שהגוף שלה והפירות של בעלה, שאז אם זה בבנק אז צריך פרוזבול, או ירושה שירשה, שגם אז הגוף שלה והפירות שלו כדן נכסי מלוג, כמבואר באה"ז סי' פה וגם זה אם מופקד בבנק צריכה לעשות פרוזבול, וכמו

משכורתה מופקדים בבנק, ואף אם מופקד בחשבון משותף עם בעלה, יש להחמיר שתעשה פרוזבול⁹.

יז. אשה נשואה שעובדת בעבודות שמקובל שהן עבודות לנשים, יש מהדרין שתעשה פרוזבול אם כספי משכורתה מופקדים בבנק, ואף אם מופקד בחשבון משותף עם בעלה, או אם הלוותה לאחרים¹⁰.

יח. אשה שאמרה לבעלה 'איני ניזונת ואיני עושה' שהדין הוא שמעשה ידיה לעצמה, צריכה לעשות פרוזבול¹¹.

יט. אשה שבעלה אינו זן אותה, יש שיטות שמעשה ידיה שלה, וצריכה לעשות פרוזבול¹².

חובות שהשביעית משמטת

שביעית משמטת בין מלווה בשטר ובין מלווה על פה.

חובות לחנויות ומשכורות שהייתה עליהם זקיפה דינם כמלווה.

הפקדה בבנק נחשבת כהלוואה לבנק, ובזמנינו שההלוואה היא בהיתר עסקה - מחצה הלוואה ומחצה פקדון - השביעית משמטת את החלק של ההלוואה.

חובות שאין השביעית משמטת

המלווה על המשכון נחשב כגבוי ואינו משמט. ונחלקו הראשונים האם רק מה שכנגד החוב אינו נשמט, או שכל החוב אינו נשמט.

וכן אם מסר המלווה את שטרי ההלוואה שבידו לבי"ד - אין שביעית משמטתם.

אין השביעית משמטת חובות לגמח"ם ישיבות וביהכ"ס, ונתבאר פרטי הדינים לעיל בפרק זה.

חובות בהקפה לחנויות, משכורות לעובדים, דמי שכירות דירה ורכב וכיו"ב אינם נשמטים כמבואר לעיל.

פיקדון וגניבה, וחובות שיש עליהם פסק בי"ד שיש להשיבם - אינם נשמטים.

כתובות פ"ו ס"א ובאבני מילואים סי' סט סק"א] אבל כל שלא אמרה בפירוש, מעשה ידיה של בעלה.

¹² אשה שבעלה אינו זן אותה, ושתקה ולא תבעה מזונות, מבואר ברמב"ן כתובות (צו ע"א) וכן הוא בר"ן בכתובות (כח ע"ב בדפי הרי"ף) בשם הרמב"ן, וכן מבואר בר"ן בכתובות (נה ע"ב בדפי הרי"ף) שמעשה ידיה שלה, וכן הוא להלכה בשו"ע (אבהע"ז סי' ע"א), וברמ"א (שם סי' פ סעיף יח) ואין זה סותר לסעיף הקודם שצריך לומר בפירוש איני ניזונת ואיני עושה, ששם מירי שרוצה לזונה והיא אינה רוצה, ואז צריכה לומר בפירוש איני ניזונת ואיני עושה, וכאן מירי שהמניעה לתת מזונות מגיעה מהבעל.

והנה בשו"ת מהרי"ט (חו"מ ח"ב סי' סז) דן בנשים שהם גבירות ונכנסות בחצרות שרי מלכים וטירות, והמה כאוניות סוחר, להביא טרף לביתם, ומכלכלות את בעליהם, ודן המהרי"ט לומר שאין הבעל זוכה במעשה ידיה, שכיון שהוא אין מעלה מזונות, אלא אדרבה היא מכלכלת את בעלה ואת בניה, אין הבעל זוכה במעשה ידיה, ואף שלא אמרה בפירוש איני ניזונת ואיני עושה, וראיה לזה מביא מדברי הר"ן בכתובות (נה ע"ב בדפי הרי"ף הנ"ל בקטע הקודם), ועי' מגיד משנה (פי"ב מהל' אישות הכ"ד), וכנ"ל, וכן הוא בשו"ע (סי' ע"א) ורמ"א (סי' פ ס"ח) וכן הוא לדינא בשו"ת רב פעלים (אבהע"ז ח"ב סי' טו) דהלכתא כמהרי"ט הנ"ל.

[אך כתב שאם בתחילת הנשואים, הבעל זן ומפרנס, או אף הורי הבעל, ועי' פת"ש (סי' פ סק"א) בשם שו"ת גבעת שאול, ובשו"ת מהרש"ם (ח"ד סי' צב) כיון שאז המעשה ידיים שלו, נמצא כשמיד שהתחילה לעבוד, בפעם הראשונה כיון שעדיין ניזונה משל הבעל, מעשה ידיה שלו, וחוזר חלילה שאף שמביאה כסף מעבודתה זוכה בזה, כיון שבפעם הקודמת זכה בזה, וממילא זה נחשב שניזונת ממנו, וכן בחזו"א (אבהע"ז סי' ע"א) כתב סברא זו מדנפשיה, אך אם מתחילת הנישואין ניזונו מכספה, אז כנ"ל במהרי"ט אין הבעל זוכה בזה] והנה בתשו' הרשב"א ומובא בב"א אבה"ז סי' צה עי' שו"ת הרשב"א ח"ד סי' קנב, וכן מבואר בטור באבה"ז סי' צה בשם הראב"ד שאשה שעוסקת במלאכה שאינה של צמר מעשה ידיה שלה, שאינה חייבת לטרוח, לטתור, ולבנות, לעקור, ולנטוע, ולא להתעסק בריבית, אלא לעשות בצמר עי"ש. אכן ברשב"ם (ב"ב קמג ע"ב ד"ה ואם) מוכח שגם בזה מעשה ידיה לבעל, ועי' בית מאיר (אבה"ז סי' פ הנ"ל) מש"כ בכל זה.

ובמל"מ פכ"א מהל' אישות) תמה על דברי מהרי"ט הנ"ל דמדוע צריך הוא לטעם שכיון שאינו זן אותה, אין מעשה ידיה שלו, הרי אף אם זן אותה, כיון שאין זה מלאכת צמר אין מעשה ידיה שלו, ודן שם שזה נחשב כמציאה, שמציאת האשה לבעלה, ובזה בעבודות שאינה חייבת בהם, דינו כמציאה ששייך לבעלה, ויש מחלוקת ראשונים בטור אבה"ז סי' פד אם מציאת האשה לבעלה, כשאנו זן אותה עי"ש ובבית מאיר הנ"ל דן את זה כהעדפה שעל ידי הדחק שיש דעות שהיא שלה וכנ"ל באות טז.

⁹ עבודות שאינם מקובלות כל כך שנשים עובדות בהם, בפשוטו נראה שאין דינם כהעדפה ששייך לבעל אלא דינם כהעדפה שעל ידי הדחק, והנה בכתובות (סו) פליגי תנאי לגבי העדפה שעל ידי הדחק לת"ק שייך לבעלה, ולרבי עקיבא לעצמה, ולהלכה דעת ר' האי גאון והרמב"ם (פכ"א מאישות) שהלכה כרבנן שהעדפה שעל ידי הדחק שייך לבעל, אלא שדעת ר' האי גאון עי"טור ובית יוסף (אבהע"ז סי' פ) שאם דחקה עצמה להרבות במלאכה, כגון בלילה, בזמן שאין דרך בני אדם לעסוק במלאכה מעש"י לבעל, אבל אם דחקה עצמה לעשות כמה מלאכות בבת אחת המותר לעצמה, ואילו לדעת הרמב"ם אפי' עשתה כמה מלאכות בבת אחת הכל לבעל, ודעת ר"ח שהלכה כר"ע שהעדפה שע"י הדחק שייך לאשה. וכן נראה שאחיות שעובדות במשמרת לילה יש לדונם כהעדפה שעל ידי הדחק.

ובשולחן ערוך (אבהע"ז סי' פ ס"א) פוסק כהרמב"ם שהעדפה שעל ידי הדחק שייך לבעל, אכן הב"ח שם כתב שנהגו כר"ח שלא להוציא העדפה שעל ידי הדחק מהאשה, וכן פסקו החלקת מחוקק והבית שמואל שם לדינא וכן נקט בבית מאיר שם, אכן החזו"א (אבהע"ז סי' ע סק"ה) כתב לדינא דקיי"ל כהש"ע, ואין מנהג ברור בזה כהב"ח, עי"ש.

ולשיטות שזה שייך לה האם דינו כנכסי מלוג שהפירות לבעל, או ששייך לה לגמרי, נחלקו בזה שהבית שמואל (שם סק"ב) הוכיח מדברי תוס' (כתובות נט) שדינו כנכסי מלוג שהפירות של הבעל, אכן בבית מאיר השיג על זה וכתב שזה תלוי בב' תירוצי התוס' (שם), ולדינא אין להוציא הפירות מיד האשה, אכן החזו"א (אבה"ז סי' ע סק"ז) פליג על הב"ח ונקט כה"ש שהפירות של הבעל. ¹⁰ הנהגתן בכתובות (סה ע"ב) שמעשה ידי אשה לבעלה, וכן הוא בשולחן ערוך (אבהע"ז סי' פ) והנה הבית מאיר באבן העזר (שם) חידש שכל זה הוא רק במלאכות שבצמר, אבל בשאר מלאכות אף מלאכות שנשים רגילות לעסוק בהם, אין המעשה ידיים שייך לבעל, והוציא זאת מלשון הרמב"ם (פכ"א מהלכות אישות ה"א) שכתב שמעשה ידיה לבעלה, ומה היא עושה לו הכל כמנהג המדינה, מקום שדרך לארוג, אורגת, לרקום, ורקמת, לטוות צמר או פשתים, טווה, ואם לא היה דרך נשי העיר לעשות כל המלאכות האלו אינו כופה אלא לטוות הצמר בלבד, שהפשתן מוסיף את הפה, והטוויה היא המלאכה המיוחדת לנשים וכו', עי"ש, וכן הוא בשולחן ערוך אבה"ז הנ"ל, ודייק מזה הבית מאיר שדווקא אם לא היה דרך נשי העיר לעשות כל המלאכות האלו, אף שדרך נשי העיר לעשות מלאכות אחרות אינו כופה לעשות, ורק בטוויית צמר יכול לכפותה וכמו שכתב המהרש"ם (ח"ד סי' צב) להוכיח מד' המל"מ והמהרי"ט שמובא לקמן סעיף יט שדנו בבעל שאינו זן, במלאכות אלו, אבל בבעל זן ומפרנס, וודאי שגם מעשה ידיה בשאר מלאכות שלו הם, אך הרוצה להדר לחוש לדעת הבית מאיר, תעשה פרוזבול.

¹¹ מסכת כתובות (דף נח ע"ב, קז ע"ב), ובשו"ע אבהע"ז (סי' סט ס"ד) שיכולה אשה לומר לבעלה איני ניזונת ואיני עושה, ואז מעשה ידיה לעצמה. ובאופן שבעלה רוצה לזון אותה והיא אינה רוצה ורוצה במעשה ידיה, צריכה לומר בפירוש איני ניזונת ואיני עושה, [עי' ר"ן כתובות כג ע"ב בדפי הרי"ף ורא"ש